

VELÂYET, HİCRET VE NİFAK BAĞLAMINDA İRTİDAT

© Sami KILINÇLI^a

Öz

Kur'ân'la ilgili yapılan bazı çalışmalarda konular ya belli kökten türeyen kelimeler veya konunun bir kısmına işaret eden sadece bir kelime ile sınırlı, parçacı bir şekilde yapılmaktadır. Arıca bazı araştırmalarda nüzul süreci, ortamı ve siyer kaynaklarında aktarılan bilgiler de ihmal edilebilmektedir. Konular eksik çalışıldığı için ulaşılan sonuçlarda doğal olarak eksik olmaktadır.

İrtidat konusu da bu tür konulardan biridir. Konunun hicret, nifak, velâyet gibi Kur'ân'ın önemli konularıyla çok ciddi bağlantısı olduğu halde ilgili çalışmalar sınırlı sayıda âyet üzerinden yapılmıştır. Bundan dolayı bazı naslardan hareketle mürtedin öldürülmesi ve öldürülmemesi konusu yeteri kadar ikna edici bir tarzda izah edilememiştir. Eksik yaklaşımdan dolayı bu konuda Kur'ân ile hadisler arasında çelişki varmış gibi bir algı da oluşabilmektedir.

İrtidat konusu hicret, velâyet ve nifak bağlamında ele alındığında irtidat eden ve fiili olarak İslâm düşmanlarının safına geçenlerin, Müslümanları aldatmak isteyenlerin nerede olursa olsun öldürülmesinin emredildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Bedir savaşında müşrik ordusunda bulunanlar da öldürülmüşlerdi. Aynı şekilde İslâm düşmanlarının safına geçmeyen ve hem Müslümanlar hem de düşmanlarla savaşmak istemeyen mürtetlere de dokunulmasının yasaklandığı anlaşılmaktadır.

Günümüzde tefsir ilmi bazılarınca rivâyetlere başvurmadan da yapılabilecek bir ilmî faaliyet olarak algılanıp, savunulsa da aslında geleneğimizde de izah edildiği gibi bu ilim dil ve tarih/rivâyetler üzerine kuruludur. Kur'ân'ı anlamak için yola çıkanların rivâyetlerle yüzleşmesi, ihtilafı nakiller arasında nüzul-siret temelli tercihlerde bulunması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Nifak, İrtidat, Velâyet, Hicret.

IRTIDÂD IN THE CONTEXT OF WILÂYA, HEGIRA AND FACTION

In some studies about Qur'an, the subjects are limited either to words derived

^a Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, kilinclisami01@gmail.com

from a certain root or to a single word addressing a part of the subject and these studies are carried out based on parts. At the same time, information narrated in the process and medium of inspiration and prophetic biography can be neglected while making research on the subjects. Because the studies carried out on the subjects are incomplete, naturally the obtained results are also incomplete.

The issue of abjuration is one of these subjects. Although the subject is seriously related to the important subjects of Quran such as hegira, faction and custody, both traditional Islamic law books and article, thesis and book studies carried out in the modern era have been based on a limited number of verses and hadith. As a result, it was concluded in classical Islamic law books that Quran ordered to murder the apostate...

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Günümüzde irtidat ile ilgili yapılan birçok çalışma bulunmaktadır.¹ Bu çalışmalarda konu belli âyetler özellikle de Arapça r-d-d (رذذ) kökünden

¹ Bkz. Sabri Erturhan, *İslâm Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008), 309-351; Fatih Orhan, *İslâm Ceza Hukukunda İrtidat Ve Temel İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi, Adana, 2014), 36-88; Ali Osman Kurt, *Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da İrtidat*, (Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2000), 35-40; 146-196; İsmet Macit, *Düşünce, İnanç Ve İfade Özgürlüğü Kapsamında Mürtedin Yaşama Hakkı* (Siyasi Suç Ekseninde İrtidat) (Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2014), 16-27; Nihat Dalgın, "İrtidat ve Cezası, Kur'ân Mesajı İlmî araştırmalar Dergisi," (Ağustos, Eylül, Ekim, 98, Sayı, 10, 11, 12), 172-189; Kaşif Hamdi Okur, "İslâm Hukukunda İrtidat Fiili İçin Öngörülen Asli Yaptırım Üzerine Bazı Düşünceler," *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/1, ss. 344-364; M. Hayri Kurbaşoğlu, İslâm'a Yamananan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi, *İslâmiyat* 5/1 (Ocak-Mart, 2002), 125-132; Hacer Şahinalp, "Din Hürriyeti Bağlamında Din Değiştirme Hürriyeti: İrtidât," *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Güz* 2013/4(2) 101-125; Şükrü Aydın, Kur'ân Açısından Dinden Dönme (İrtidat) Ve Cezası, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: Cilt: 10 Sayı: 54 Yıl: 2017, 959-968; <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20175434665>; Recep Ardoğan, "Tarihsel Nedenler Ve Teorik Sakıncalarıyla İslâm'da İrtidatın Cezalandırılması -Teolojik Bir Yaklaşım-İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi," sy. 26, 2015, 311-330; Yusuf el-Kardavî, "İrtidat Sorunu: Yaşanan Sosyal Değişimler Ve Tehdit Boyutu," çev., Osman Güner, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* V (2005), Sayı: 2, 259-273.

Ridde maddesinde de Nisa, 4/90. âyete çok kısa ("Onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilirler de sizinle savaşmaz ve barış yapmak isterlerse Allah size onların aleyhine bir yola girme hakkı vermemiştir" meâlindeki âyette (en-Nisâ 4/90) İslâmiyet'i bırakıp başka dine geçenlerin kastedildiği görüşü kabul edilirse bu âyetten de müslümanlarla savaşmayan mürtedlerin öldürülmeyeceği hükmü çıkarılabilir.) şeklinde kısa değiniliyor. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İrfan İnce, (İstanbul: TDV Yay., 2008), "Ridde" maddesi, 35: 88-91.

türeyen kelimeler ve konuyla ilgili hadisler üzerinden ele alınmaktadır.² Klasik fıkıh kaynaklarında ise konu hadler bağlamında ele alınmaktadır.³ Hâlbuki konunun Kur'ân'ın bütünlüğünde, siyer ve hadislerle birlikte ele alınması gerekmektedir. Yaptığımız okumalar irtidat konusunun hicret, velâyet ve nifak âyetleri çerçevesinde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Biz bu makalede konuyu diğer çalışmalarda ele alınan âyet ve hadislere girmeden gözden kaçırıldığını düşündüğümüz âyetler ve bilgiler çerçevesinde ele alacağız.

A. Velâyet

Her din ve düşünce bireylere toplumsal bir hüviyet kazandırmayı hedeflediği kadar oluşturduğu toplumsal yapıyı korumayı da önemsemektedir. Toplumsal yapıyı dış düşmanlar tehdit ettiği kadar, muhalifler ve dâhili düşmanlar da tehdit etmektedir. Bu açıdan hem dış hem de iç muhalefete karşı tedbirler alınmaktadır. Toplumsal bünyede derin ayrışma ve çatışma yaşanmadan iç muhalefete uğraşmak, doğruya yönlendirmek, ıslah etmek ve zayıflatmak diğer ifadeyle kontrol altında tutmak açık düşmanlara nazaran daha zordur. Bu iç muhalefet/dâhili düşmanların diğer düşmanlarla işbirliği yapması da her daim ihtimal dâhilindedir.

Kur'ân'da farklı toplumlarda tebliğ görevini ifâ eden peygamberlerin muhalifleriyle olan ilişkileri anlatıldığı kadar özellikle Hz. Musa'nın İsrailoğullarıyla yaşadığı iç sorunlar ve Hz. İsa'nın Yahudilerle yaşadığı problemler de aktarılmaktadır. İç muhalefete ilgili en çok bilgi ve tecrübe Hz. Peygamber'in münafıklarla ilişkilerinde mevcuttur. Kıssalarda zikredilen şahıslar, mekânlar değişmekle birlikte karakterler değişmemektedir. Tarihin her dönemindeki toplumlarda bu tipolojilerin benzerlerini bulmaktayız.

Hz. Peygamber için Mekkeli müşrikler açık düşmanı simgelerken, Yahudiler nispeten açık ve dâhili muhalefeti, münafıklar ise tamamen iç muhalefeti temsil etmekteydi. Kur'ân îmân, ahlak ve ibadet konularını düzenlediği kadar toplumsal yapıyı ele alan, savaş, barış, dost-düşman

²el-Bakara, 2/108, 217, 256; Âl-i İmran, 3/85, 86, 91; et-Tevbe, 9/5, 66, 74; el-Fetih, 48/16; el-Kehf, 18/29; en-Nisâ, 4/137; el-Mâide 5/54; en-Nahl 16/106; el-Hac 22/11; Muhammed 47/25-28; Mâide 5/33-34

³ Bkz. Alâuddin Ebî Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Kitâbu bedâiu's-senâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 7 cilt, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-Arabî, 2. Baskı, 1394/1974), 7: 134-139; Şemsuddîn es-Serahsî, *Kitâbu'l-mebsût*, thk. Komisyon, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1409/1989).10: 98-124; Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Muhammed Zehra en-Neccâr, (bs. y. Mektebetü Külliyyeti'l-Ezher, 1. Baskı, 1381/1961), 8 cilt, 6: 156-167; Muvaffaku'd-Din Ebî Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Kâfi*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (bs. y. Dâru hicr, 6 Cilt, 1. Baskı, 1418/1997), 5:317-329.

ilişkilerini de düzenleyen bir kitaptır.

Allah şahsiyet sahibi insanlardan oluşan, birbirleriyle velâyet hukukuyla hareket edip⁴, kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi sımsıkı durarak kendi yolunda savaşıyor,⁵ İslâm'ı yaşayan bir toplumun inşa edilmesini istemektedir.

Dost olmak anlamındaki veliye kökünden gelen “velâyet” iki şeyin aralarında başka hiçbir şey kalmadan tek bir şeye dönüşmelerini ifade etmektedir. “Birinin işini üstlenmek, veli edinmek” demek kişinin velisi ve mevlası olmak demektir. Velâyet mekân, akrabalık, din, dostluk, yardım ve güven konularındaki yakınlık için de kullanılmaktadır.⁶ Velâyet kavramı Kur'ân'da insanların Allah ve şeytanla ilişkilerini anlatmakta kullanıldığı gibi Müslümanlar arası ve gayrimüslimlerle ilişkileri anlatırken kullanılmaktadır. Konu bu geniş özelliğinden dolayı tüm vahiy sürecinde pek çok âyette ele alınmıştır.⁷

Müslümanların İslâm'ın tebliğ edilmesi ve yaşanması konusunda birbirine kenetlenmeleri emredildiği gibi İslâm'ın ve Müslümanların emniyetini tehlikeye atacak şekilde müşrikler ve Ehl-i kitaptan herhangi biriyle dostluk ve ittifak ilişkisine girmeleri de yasaklanmıştır. Bu tür yanlış velâyet ilişkileri Kur'ân'da en sert ifadelerle irtidatı hissettiren bir dil ve üslupla eleştirilmektedir.

Birçok âyette Müslümanların kâfirleri ve kâfirlerin safında yer alan akrabalarını velî edinmeleri yasaklanmaktadır.⁸ Bu yasaklamada bazen uyarı şiddetlenmekte “Yahudi ve Hristiyanları veli edinenlerin onlardan kabul edileceği”⁹; “kâfirlerden gelebilecek bir kötülük ya da zarardan korunmak sözü konusu olmadan müminleri bırakıp kâfirleri dost, sırdaş, yaran edinenlerin Allah'la bağlarını koparmış olacakları”¹⁰ beyan edilmektedir. Bu âyetlerde görüldüğü üzere velâyet konusunun îmân-inkâr sınırında, çerçevesinde değerlendirilmesi konunun ciddiyetini göstermektedir.

⁴et-Tevbe, 9/71, el-Enfâl, 8/72, 73.

⁵es-Saff, 61/4.

⁶er-Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halil Aytânî, (Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 2005), 547, 548; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğâ*, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1979), 506; Mecdudî Muhammed b. Ya'kub el-Fîruzabâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, (Beyrut, Mektebetu'l-İlmiyye, trs), 5: 280.

⁷ Velâyetle ilgili âyetler için bkz. Muhammed Fuad Abdalbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, “v-l-y” md. (Kahire: Dâru'l-hadis, 1364), 766-768.

⁸ et-Tevbe, 9/23; en-Nisâ, 4/144; el-Mâide, 5/51, 57; Âl-i İmrân, 3/ 118.

⁹ Bkz. el-Mâide, 5/51.

¹⁰ Bkz. Âl-i İmrân, 3/ 28.

Velâyet konusu doğrudan tevhid, şirk, küfürle ilgili olmadığı gibi namaz, oruç, hacc, zekât gibi İslâm'ın şiarı olan konulardan da değildir. Diğer ifadeyle îmânın ve İslâm'ın şartlarından, dinin ana konularından biri değildir. Bununla birlikte îmân, İslâm, Kur'ân ancak birbirleriyle velâyet bağıyla bağlanan Müslümanlardan oluşan bir toplumda hayatiyet kazanabilmektedir. İslâm toplumunun varlığını ve istikbâlini tehdit eden İslâm düşmanlarıyla kurulan velâyet ilişkileri siyasi bir konu olmasına karşılık âyetlerden anlaşıldığı üzere îmânın göstergesine, Müslüman olup olmamanın alâmet-i fârikasına dönüşebilmektedir

Ehl-i sünnet kelamcıları Haricîlerin tekfirciliklerine karşı durmak, onları engellemek için ameli îmândan bir cüz kabul etmemişlerdir.¹¹ Ancak yukarıda kaydettiğimiz ve aşağıda ele alacağımız âyetlerde görüleceği üzere velâyet konusu îmân-inkâr sınırında, çerçevesinde değerlendirilerek amelin îmândan bir cüz kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Bu konudaki örneklerden biri de Hâtıb b. Ebî Beltea'nın yaşadıklarıdır. Rivâyetlere göre Hz. Peygamber Mekke'nin fethi için askeri hazırlıklar yapmaya başladığında Hâtıb b. Ebî Beltea Müslümanlara ihanet niyeti olmadan, Mekke'deki mallarına zarar vermelerini engellemek için müşriklere Hz. Peygamber'in askeri hazırlıklarını haber veren bir mektup yazmıştı. Mektup ortaya çıkarılıp Hz. Peygamber'e getirildiğinde Hz. Ömer: "Hâtıb Allah ve Rasulüne ihanet etti. İzin ver boynunu vurayım" dediğinde Rasulullah: "O, Bedir ehliendir ve Allah Bedir ehlinin günahlarını affetmiştir" buyurdu. Hz. Peygamber Hâtıp yanına geldiğinde ona mektubu niçin yazdığını sorunca o Müslüman olduğunu, irtidat etmek gibi bir düşüncesinin, amacının olmadığını dile getirerek mazeretini beyan etti. Hz. Peygamber "O, doğruyu söyledi, ona kötü söz söylemeyin, iyiliğine konuşun" buyurdu. Bu olay üzerine Allah Teâlâ onun bu yanlışı üzerinden uyarı olarak "Ey Müminler! Bana ve size düşman olan o müşrikleri dost edinmeyin; onlarla işbirliği yapmayın. Ama gel gör ki siz yakınlık/akrabalık bağı sebebiyle bazı özel bilgileri onlara ulaştırıyorsunuz... Bundan böyle içinizden her kim o müşriklere gizli bilgi ulaştırırsa bilsin ki doğru yoldan tamamen sapmıştır."¹² buyrulmuş ve onlara kâfir akrabalarıyla, hemşehrileriyle tüm ilişkilerini kesip "Bizim hem sizinle hem de Allah'ı bırakıp tanrı diye tapındığınız şeylerle hiçbir ilgimiz yoktur. Biz sizi reddediyoruz. Siz ibadete layık yegâne ilah olarak Allah'a îmân edinceye kadar aramızdaki düşmanlık,

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Mustafa Sinanoğlu, (İstanbul: TDV Yay., 2000), "İman" maddesi, 22: 213; Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Süleyman Uludağ, (İstanbul: TDV Yay., 1991), "Amel" maddesi, 3: 14.

¹² el-Mümtehine, 60/1.

nefret ve öfke devam edecektir.”¹³ diyen Hz. İbrahim ve beraberindekiler Müslümanlar örnek gösterilerek müşriklerden düşmanlık yapanlar, İslâm’a savaş açanlara karşı aynı tavrı göstermeleri istenmiştir.¹⁴

Hız. Ömer’in tavrı olayın sahabe tarafından ihanet olarak anlaşıldığını göstermektedir. Ancak Hâtıb muhacir olarak Bedir savaşına katılarak Allah yolunda büyük fedakârlık gösterdiği ve samimiyeti bilindiği için hain gibi değerlendirilmekten kurtulmuştur. Ancak konuyla ilgili âyetlerdeki uyarılar, sahabeye örnek gösterilen Hz. İbrahim ve beraberindekilerin kâfirlere karşı “aramızdaki düşmanlık ve nefret siz îmân edene kadar bitmeyecek, sizinle bütün ilişkileri kestik” şeklindeki tavırları konunun ne kadar ciddi olduğunu açıklamaktadır.

1. Hicret Velâyet İlişkisi

Mekke’den Medine’ye hicret etmek sadece bir tercih değil, îmânla ilişkilendirilen bir durumdur. Yeni kurulmaya çalışılan İslâm toplumunun her bir ferde ihtiyacı olduğu kadar, müşrikler arasında yaşayan Müslümanların da îmânlarını korumak ve İslâm’ı tam olarak yaşayabilmeleri için İslâm toplumuna ihtiyaçları bulunmaktaydı.

Hicret tüm Müslümanlara farz olduğu için Hz. Peygamber îmân iddiasında bulunanları hicret etmedikçe Müslümanlardan kabul etmiyordu.¹⁵ Hicret olmadan da velâyet yürürlüğe girmemekteydi.¹⁶

Hız. Peygamber’e destek olmak için Medine’ye hicret tüm Müslümanlara farz kılınmasına rağmen Mekkeli Müslümanlardan ve diğer kabilelerdeki Müslümanlardan da hicret etmeyenler vardı. Bunlar hicret etmedikleri için İslâm toplumunun tam anlamıyla bir parçası sayılmamışlardı. Rivâyete göre Allah Rasulü Has’am kabilesine bir seriye göndermiş, baskın esnasında secdeye kapanan bir grup da öldürülmüştü. Durum Hz. Peygamber’e bildirilince, onlar için yarım diyet tazminata hükmetmiş ve “Müşrikler arasında ikamet eden Müslümandan beriyim.”

¹³el-Mümtehine, 60/4-6.

¹⁴Ebu’l-Hasen Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Ahmed Ferid, I. Baskı, (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 2003),3: 247-249; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmîyye, 2005), 12: 55-61.

¹⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân*,4: 194-196; 6: 298; Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne*. thk. Mecdî Bâslûm, (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1426/2005), 3: 292; Fahrüddîn İbn Ziyâuddîn b. Ömer Muhammed er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 1. Baskı (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981),10: 224-228; Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk., Abdullah b. Abdu’l-Hasen et-Türkî, I. Baskı, (Beyrut: Müessesetü’r-risale, 2006), 6: 506.

¹⁶Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 10: 224-228.

buyurmuştu. Başka bir rivâyette de “Müşriklerle ikamet etmeyin, onlara karışmayın. Kim onlarla ikamet eder veya onlara karışırsa, onlar gibidir.”¹⁷ buyrulmuştur.

Hicret etmek Medine gündeminde sıcaklığını korumakta ve hicret etmeyenlerle ilişkiler konusunda bazı sorular sorulmaktaydı. Bundan dolayı el-Enfâl suresi 72-74. âyetlerde îmân ettiği halde Medine’ye hicret etmeyenlerle Müslümanlar arasında velâyetin kalmadığı; eğer Müslümanlar birbirlerinin velisi olmazlarsa yeryüzünde fesadın çıkacağı, hicret edip cihada katılanların, birbirleriyle yardımlaşanların gerçek mü’minler olduğu vurgulandı. Bu âyetler hicret ve velâyetin önemini açıkladığı kadar konunun Müslümanların sınıflandırılmasındaki yerini de göstermektedir.

Taberî’ye (ö. 310/923) göre 73. âyet kâfirlerin birbirlerinin velisi olduklarını, Müslümanlarla böyle bir ilişkilerinin olmadığını, dolayısıyla bir Müslümanın hicret etmeyip Müslümanlarla savaş halinde olan bir kabileyle birlikte yaşamasını, ikamet etmesinin haram olduğunu anlatmaktadır.¹⁸ 74. âyete göre Hz. Peygamber’i ve muhacirleri koruyanlar, onlara kucak açıp destekleyenler, Allah’ın dinine yardım edenler Allah ve Rasulüne gerçekten îmân edenlerdir. İman ettiğini söylediği halde şirk beldelerinden hicret etmeyenler, müşrikler arasında ikamete devam edenler, Müslümanlarla birlikte düşmanlara karşı savaşa çıkmayanlar da gerçek mü’min değildirler.¹⁹

Mâturîdî’ye (ö. 333/944) göre muhacirler dört sınıftır.

1. Medine’ye hicret eden, oraya yerleşen Hz. Peygamber’i dinleyip itaat edenler

2. Medine’ye hicret ettikten sonra izinsiz olarak oradan ayrılıp müşrik akrabalarının yanına dönen, hicretini ve îmânını iptal edenler

3. Müslüman olduğunu söyleyen ancak gücü, imkânı olduğu hicret etmeyen, müşrikler arasında ikamete devam edenler. Bunlar da hicret ve îmândan nasipsizdir

4. Müslümanlığını açıklamasına rağmen hicrete imkân bulamayan ve mazur görülen mustazaflar.²⁰

Mazeretsiz hicret etmeyen el-Enfâl suresi 49-51 âyetlerde de münafık ve kalbi hastalıklı kâfirler olarak tanımlanarak azap içinde ruhlarının alındığı

¹⁷ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ et-Tirmîzî, *Sünen*, nşr. Bedretin Çetiner, II. Baskı, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Siyer”, 42.

¹⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 6: 297-298.

¹⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 6: 299.

²⁰ Mâturîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, 3: 292.

açıklanmıştır. Aynı şekilde en-Nisâ Suresi 97. âyette de “Mazeretsiz hicret etmeyerek kendilerine kötülük eden kimselere gelince, melekler onların canlarını alırken, “Söyleyin bakalım, siz inancınız, îmânınız uğrunda ne yaptınız?” diye soracaklar. Onlar, “Ne yapabiliydik ki biz Mekke’de baskı altında yaşayan, çaresiz bırakılan, itilip kakılan kimselerdik.” diye cevap verecekler. Bunun üzerine melekler, “Demek öyle! Peki, Allah’ın yeryüzü geniş değil miydi hicret etseydiniz ya!” diyecekler. İşte onların ahirette varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir yerdir cehennem! şeklinde bahsedilmektedir.²¹ Hem el-Enfâl hem de en-Nisâ suresinde kâfirlikleri, irtidatları açıklananlar Bedir’e müşrikler safında katılan ve Müslümanlar tarafından öldürülen kişilerdir. Bunlar Mekke’de baskı altında olduklarını, îmânlarını açığa vuramadıklarını mazeret olarak söylediklerinde, “Hicret etmeniz gereken arz/Medine yeteri kadar geniş değil miydi” şeklinde cevap verilmiştir.²²

Bu âyetlere göre gücü yettiği halde hicret edip etmemek îmânın ve mü’minlerle aynı safta olup olmamanın göstergesi sayılmaktaydı. Âyette bu kişilerin zalimler olarak nitelendirilmeleri, hicret etmemeleri, küfre dönmeleri, îmândan sonra şüpheye düşmeleri ve müşriklere yardım etmeleri şeklinde yorumlanmıştır.²³

Bütün bu bilgilerden Mekke’nin fethinden önce hicretin farz olduğu, özürsüz hicret etmeyen kişiyle Müslümanlar arasında velâyetin olmadığı, bunların münafık ve kâfir/mürted olarak kabul edildikleri anlaşılmaktadır. Bundan dolayı da müşriklerin safında savaşa katılanlar da Müslümanlarca öldürülmüşlerdir.

B. Münafıklarla İlişkiler

Münafıklığın Mekke’de mi yoksa Medine’de mi ortaya çıktığı tartışılan bir konudur. Ancak konuyla ilgili bilgi ve rivâyetlerden yola çıkarak ferdî nifak belirtilerinin Mekke’de, organize nifak hareketinin ise Medine’de başladığını söylenilebilir.²⁴ el-Ankebût, 29/11. âyetteki münafık ifadesinin Medine’deki anlamıyla ‘küfrü içinde barındırıp çeşitli hile ve desiseler

²¹ Bkz. Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 7: 379-380; Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki’t-tenzil*, (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 2008), 1: 587; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 1: 456-457.

²² Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 251-252; 2: 21-22; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 11: 226-228; Mâturîdî, *Te’vilât*, 5:236, 237; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 2: 217; el-Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 10: 44; Ebu’l-Fidâ İmâduddîn İsmâil b. Kesîr, *Tefsîru Kur’âni’l-azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed ve diğerleri, (bs.y. Müessesu Kurtuba, trs), 7: 103-104; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 10: 39.

²³ İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, 1: 456-457.

²⁴ Hasan Kurt, *İslâm İncasına göre Nifak ve Münafık*, (Doktora Tezi, Konya, 2003.) 57-65.

kurmak amacıyla mü'min görünmek' anlamında bilinçli münafıklığı değil müşriklerin baskılarına dayanamayıp, dinden döndüğünü söyleyen kişiler anlamında kullanıldığını kabul edilmektedir.²⁵ Mekkî surelerden el-Müddessir, 74/31. âyette kalbinde hastalık olanlardan bahsedilmektedir. Bazı müfessirler bu âyetleri Medine dönemindeki münafıklar olarak açıklamaktadırlar.²⁶ Ancak bağlamdan da anlaşıldığı üzere bunlar aslında içlerinde Hz. Peygamber'in bildirdiklerinin doğruluğunu, Peygamber'in yüce ahlakını ve üstün aklını kabul eden; kendilerini zayıf mazeretlerle ikna eden, tereddüt ve şüphe içerisinde olup Mekkelilerin şerlerinden korkan gruptur.²⁷ Zemahşerî'ye (ö. 538) göre de âyetteki maraz ifadesi şüphe olarak da anlaşılabilir. Zira Mekke halkının geneli îmân konusunda şüphe içinde, bir kısmı ise kesin bir şekilde inkâr ediyordu.²⁸ Yine Mekkî surelerden el-Hacc, 22/53. âyetteki "kalbinde hastalık bulunanlar" ibaresi ise Hz. Peygamber ve onun tebliğ ettiklerinin hak olduğu konusunda şüphe içinde bulunanlar, kalplerinde nifak hastalığı bulunan,²⁹ îmânı kabulde mütereddid olanlar³⁰ ve günahkârlar³¹ olarak anlaşılmıştır. Ayrıca âyetteki maraz kelimesinin nifak³² anlamlarına geldiği de belirtilmiştir.

Bu yorumlardan da anlaşıldığı üzere Mekke'de açıkça dini inkâr edenlerin yanı sıra Medine dönemindeki bilinçli nifaktan ziyade hakikatin İslâm olduğunu anladığı halde farklı nedenlerden dolayı îmân edip etmeme konusunda gelgitler yaşayan, şüphe içinde bulunanlar vardı. Bunlar hakkında kullanılan nifak ve münafık kavramları Medine dönemindeki örgütlü nifak hareketinden farklı olsa gerektir.

Medine'de İslâm davetinin ana muhaliflerini Yahudiler ve müşrikler oluşturmakla birlikte Mekke'de gündeme gelmeyen grup içi muhalefet

²⁵ Kutbettin Ekinci, "Ankebut Suresi'nin 11. Âyeti Bağlamında Mekke döneminde Nifak," *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Kasım, 2015, cilt: 7. sayı: 2 (14), 289-294.

²⁶Taberî, *Câmiü'l-beyân*,23: 440; Taberî nifak olayının Mekkî veya Medenîliği hakkında görüş belirtmemektedir. Kurtûbî'ye göre Mekke'de münafık yoktu. Bundan dolayı bu âyet Medine'de ortaya çıkacak münafıkları anlatmaktadır. Kurtubî, *el-Câmiuliahkâmi'l-Kur'ân*,21: 383-388; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 653-654.

²⁷ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, Trc. Mehmet yolcu ve diğerleri, I. Baskı, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 1: 101; Muhammed b. Tâhir b. Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Tunus: Dâru't-Tunûsiyye, 1984), 29: 316, 317. Ebu'l Âla Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, Trc. Kayanî, Muhammed Han ve diğerleri, II. Baskı, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 6: 520.

²⁸Zemahşerî, *el-Keşşâf*,4: 653-654.

²⁹Taberî, *Câmiü'l-beyân*,16: 611-613; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 166-167.

³⁰Mukâtil, *Tefsîr*, 2: 387; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*,17: 302.

³¹Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kurân*, 3: 377.

³²Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman Ali b. el-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, (Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1948), 3: 246. Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 14: 433.

anlamında münafıklar grubu/hareketi ortaya çıkmıştı.

Münafıkların bütün ikiyüzlülüklerine, menfi tutumlarına rağmen Rasulullah kendilerini İslâm toplumunun bir parçası olarak hissetmeleri için elinden geleni yapıyordu. Onlar da İslâm cemiyetinin birer ferdi olarak toplantılara katılıyorlar, hatta savaş gibi hayatî değeri olan konularda görüş belirtebiliyorlardı.³³ Yine Hz. Peygamber münafıklar ilişkilerini kritik anlarda Müslümanları terk etmelerine, moral bozucu hareketlerine rağmen genel olarak müsamaha üzerine inşa ederek onlara karşı serbestiyet, özürlerini kabul, ihtiyat, psikolojik baskı ve kendi aralarında bir araya gelmelerini önlemek gibi farklı usuller üzerine inşa etmişti.³⁴ Aslında Hz. Peygamber'in ana tavrı bütün muhataplarına karşı genelde yapıcı olmuştur. O'nun tavırlarındaki yumuşaklık ve sertliğin üslubunun belirlenmesinde çatışma ortamlarının ve muhaliflerle güçler dengesinin de etkisi olmuştur.

Hz. Peygamber'in münafıklarla ilgili bütün yapıcı, affedici tavırlarına onların sürekli sorun üretmeleri, Müslümanların da güçlenmeleriyle doğru orantılı olarak onlara yönelik dil, üslup ve tavırlar değişmiştir. Bu süreçte hem sosyal ve siyasal şartların uygunsuzluğu hem de münafıkların davetle ıslah edilmeleri öncelendiği için en-Nisâ suresinde münafıklara öğüt verilmesi, etkili sözler söylenilmesi, davranışlarının görmezden gelinmesi emredilmiştir.³⁵

C. Nifak İrtidat İlişkisi

Girişte de belirttiğimiz üzere irtidat konusunda yapılan çalışmalarda hicret, velâyet, nifak irtidat ilişkisine hiç değinilmemiştir. Bu ise konunun ana ekseninin gözden kaçırılmasına, sirette neler yaşandığı ve bunların Kur'ân'a nasıl yansıdığı gözden kaçırılmasına ve konunun gereği gibi anlaşılabilmesiyle sonuçlanmıştır.

el-Münafikûn suresinde nifak ehlinin küfre girdikleri, kalplerinin mühürlendiği, yalancı ve düşman oldukları, onlara karşı uyanık, dikkatli olunması emredilmiştir.³⁶ Yahudi kabilelerinden Nadîroğulları Hz. Peygamber'e suikast düzenleme girişimleri üzerine kuşatılmışlar, teslim olduktan sonra da sürgün edilmişlerdi. Bu süreçte münafıkların lideri Abdullah b. Übey Nadîr oğullarını destekleme sözü vermiş ancak sözünde

³³ Adnan Demircan. "Resulullah (s.a.v)'ın Münafıklarla İlişkileri", *İslâm'da İnsan modeli ve Hz. Peygamber Örneği*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 152.

³⁴ İbrahim Canan, "Hz. Peygamber'in Münafıklara Karşı Takip Ettiği Siyaset", *Diyanet Dergisi*, 16/4, (Temmuz Ağustos 1977), s. 244-250.

³⁵ en-Nisâ, 4/63, 81.

³⁶ el-Münafikûn, 63/1-4.

durmamıştı. Bunun üzerine Haşr suresi 11 ve 12. âyetlerde münafıkların “Ehl-i kitabın küfürde kardeşleri. Onlara her türlü yardım sözünü veren ancak sözlerinde durmayan yalancılar oldukları” açıklanmıştır.³⁷ et-Tahrîm suresinde de Hz. Peygamber’e kâfir ve münafıklarla cihad etmesi ve sert davranması emredilerek gidecekleri yerin cehennem olduğu beyan edilmiştir.³⁸

Mekke’nin fethinden sonra Müslümanların hicaz bölgesinde tek güç oldukları dönemde nazil olan et-Tevbe suresinde ise münafıklara karşı tam anlamıyla savaş açıldığı için onlarla ilişkilerde yeni bir safhaya geçilmiştir. Bu surede münafıklar Allah’a ve Ahiret gününe îmân etmeyip şüphe içinde bocalayanlar, fitneye düşenler, fasıklar, namazı üşenerek kılanlar, kerhen infakta bulunanlar, Allah’ın dünyada azap etmeyi murat ettiği kâfirler, Hz. Peygamber’e eziyet edip, onu incittikleri için çok çetin bir azaba uğrayacak olanlar, Allah Teâlâ, âyetleri ve Peygamberiyle alaya edenler, îmândan sonra inkâr edenler, münkeri emredip iyiliği yasaklayanlar, cimrilik yapanlar, Allah’ı unuttukları için Allah’ın da onları unuttuğu fasıklar, cehennem va’d edilenler, Allah’ın la’net ettikleri, sürekli azaba mahkûm edilenler, hayat algıları kendilerinden önceki kâfirlere benzeyenler, Müslüman olduklarını söyledikten sonra inkâr edenler, Hz. Peygamber kendileri için istiğfar dilese bile bunun kabul edilmeyeceği, Allah ve Rasulünü inkâr içinde öldükleri gibi çok sert şekilde tavsif edilmişler ve fasık oldukları için cenaze namazlarının kılınması da yasaklanmıştır.³⁹ Aynı şekilde münafıkların Allah ve Rasulüne savaş açanlarla ihanet faaliyetlerini organize etmek için yaptıkları mescid, mescid-i dırar olarak isimlendirilmiş, orada namaz kılmak yasaklanmış, onların yalancılar oldukları ve yaptıkları binanın uçurumun kenarında olduğu ve binayla birlikte uçuruma yuvarlanarak cehennemi boyladıkları açıklanmıştır.⁴⁰ Ayrıca et-Tevbe suresinde on bir yerde münafıklar kâfir olarak nitelendirilmişlerdir.⁴¹ Kâfir ilan edilmeleri “mürted” olarak kabul edildiklerini ve ilişkilerin nereye doğru evrildiğini göstermesi açısından çok önemli bir husustur.

Ancak yukarıdaki tüm ifadelere, eleştirilere, kâfir oldukları beyan

³⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, 3: 37-341; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 4: 253, 260; Karaman Hayreddin ve diğerleri. *Kur’ân Yolu*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, 2008), 5: 296-297.

³⁸ et-Tahrîm, 66/9.

³⁹ et-Tevbe, 45, 49, 53, 54, 55, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 74, 80, 84.

⁴⁰ et-Tevbe, 107, 108, 109.

⁴¹ et-Tevbe, 9/44, 49, 54, 55, 66, 74, 80, 84, 85, 90, 125. İ. Şâfiî münafıkların aslında kafir olduklarını ancak dilleriyle îmân iddialarının onları ölümden kurtardığını kaydetmektedir. Bk. Şâfiî, *el-Ümm*, 6: 156-157.

edilmesine, kendilerine karşı sert davranılması ve cihad edilmesi emredilmesine rağmen Medine’de münafıklarla herhangi fiili bir çatışma yaşanmamış ve Hz. Peygamber de herhangi bir münafığı öldürtmemiştir. Bu durum onların kâfirliklerinin, irtidatlarının açıklanmasına karşılık İslâm düşmanlarının safına bilfiil katılmadıkları, Müslümanlara kılıç çekmedikleri için “öldürülmeleri emredilen mürtedler” sınıfında değerlendirilmediğini de göstermektedir.

Bütün bu anlattıklarımızın dışında Kur’ân’da münafıklarla yaşanan çok farklı tecrübeler de aktarılmaktadır. Dört yerde düşmanların buldukları yerde öldürülmeleri emredilmektedir. Bunlardan birincisi Müslümanlara savaş açan müşriklere karşı savaşmanın ilk kez emredildiği el-Bakara, 2/190 ve 191. âyetlerde müşriklerin buldukları yerde öldürülmesi⁴² ikincisi et-Tevbe, 9/5. âyette Müslümanlarla anlaşması olmayan ve anlaşmalarını bozup İslâm düşmanlarıyla işbirliği yapan müşriklerin haram aylar çıktığında ele geçirildikleri yerde öldürülmeleri;⁴³ üçüncü ve dördüncüsü ise hicretlerini (o zamanki duruma göre biatlarını bozarak) Medine’den Mekke’ye giden, müşriklerle birlikte hareket eden münafıkların buldukları yerde yakalanıp öldürülmesinin emredildiği Nisa, 4/89 ve 91. âyetlerdir.⁴⁴

en-Nisâ, 4/88-91. âyetlerde münafıklara karşı Kur’ân’ın genelinde izlenen siyasetin dışında bir yol takip edilmektedir. Bu dört âyette üç farklı münafık tipolojisinden bahsedilmektedir.

1. Hicretlerini Bozup Kâfirlerle Birlikte Olanlar

Rivâyetlere göre Mahreme b. Zeyd el-Kuraşî’nin de aralarında bulunduğu dokuz kişi Mekke’den Medine’ye hicret etmişlerdi. Bunlar tekrar Mekke’ye dönmek istediklerinde bunu nasıl yapabileceklerini istişare ettiler. Bazıları öneri olarak “Bedevilermişiz gibi Medine’nin dışına doğru gidelim. Şehirden uzaklaşınca da Mekke’ye gideriz” dediler. Bu şekilde yavaş yavaş, konaklaya konaklaya Medine’den uzaklaşarak Mekke’ye döndüler. Mekke’den de Rasulullah’a “Biz Müslümanlığımıza devam ediyoruz. Müşrik olduğumuzu zannetmeyin. Kardeşlerimizi, memleketimizi çok özlediğimiz için Mekke’ye döndük” şeklinde mektup yazdılar. Onların bu durumu Müslümanlara ulaştınca bazı sahabiler “Bunlar hicret yurdu Medine’yi bırakıp Mekke’ye giderek düşmanlarımıza destek oldular. Gidip onlarla savaşalım, mallarına el koyalım.” dediler. Diğerleri ise “Onların canları, kanları ve

⁴²Taberî, *Câmiu'l-beyân*,2: 195-198.

⁴³Mukâtil, *Tefsîr*, 2: 35; Taberî, *Câmiu'l-beyân*,6: 319-320.

⁴⁴Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 246-248.

malları helal değildir. İşkenceye uğradıkları için böyle davranıyorlar. Tevbe etmelerini ümit ediyoruz” dediler. Hz. Peygamber ise herhangi bir şey söylemedi. Bu olay üzerine bu dokuz kişilik grubun durumunu, haklarındaki hükmü açıklayan ve Müslümanların bu konuda ortak hareket etmelerini emreden en-Nisâ, 4/88-91. âyetleri nazil oldu.⁴⁵

Taberî âyetle ilgili olarak bunların irtidat eden Mekkeliler, hicret etmeyen Mekkeliler, Medine’den ayrılmak isteyen bedeviler, Uhud savaşına katılmayıp Medine’ye dönenler ve ifk olayına karışan Abdullah b. Übey gibiler olduklarına dair rivâyetleri naklettikten sonra kendi görüşünü “Rivâyetler muhatapların Mekke’li veya Medineli oldukları konusunda yoğunlaşmaktadır. Âyetteki ‘hicret edene kadar onları veli edinmeyin’ emri onların Medine dışından birileri olduğunu göstermektedir. Medine’deki münafık ve müşrikler zaten vatanlarında oturdukları için söz konusu emrin onlar için bir anlamı bulunmamaktadır. Bundan dolayı en doğru görüş muhatapların ‘Mekkelilerden irtidat edenler olduğudur’ şeklinde açıklamakta ve bunların hicretlerini iptallerinin îmânın iptali anlamına geldiği için müşrik kabul edildiklerini belirtmektedir.⁴⁶

İbn Âşûr rivâyetler arasında tercih yapmakta zorlandığı için âyetlerin yukarıda nakledilen tüm muhatapları kapsadığını ve bu küfürleri ilan edilenlere eğer gerçekten îmân edip hicret etmezseniz hakkınızda katl hükmü uygulanacak” denilmesinin emredildiğini kaydetmektedir.⁴⁷

Söz konusu âyetleri hicret etmeyen münafıklar olarak açıklayan Mevdûdî şunları söylemektedir: “Bu pasaj, Mekke’de ve Arap yarımadasının farklı yerlerinde İslâm’ı kabul eden fakat Medine’ye hicret etmeyen münafıklarla ilgilidir. Onlar önceden olduğu gibi, kendi kabileleriyle birlikte yaşıyorlar, İslâm ve Müslümanlar aleyhinde yaptıkları bütün düşmanca hareketlerinde rol alıyorlardı. Bu, böyle kimselere karşı nasıl davranılacağını kestiremeyen Müslümanlar için büyük bir sorun olmuştu. Müslümanlardan bazıları onların her şeyin ötesinde Müslüman oldukları görüşündeydiler. Çünkü onlar kelime-i şehadet getiriyorlar, namaz kılıyor, oruç tutuyor ve Kur’ân okuyorlardı. Böyle olduğu halde onlara nasıl kâfir gibi davranılabilirdi? Allah Müslümanlar arasındaki bu anlaşmazlığı çözüme bağlamakta ve onlara nasıl davranılacağını açıklamaktadır.

Bu pasajı anlayabilmek için Medine’ye hicret etmeyen Müslümanların

⁴⁵Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 246-248; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 577-578.

⁴⁶Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 4: 194-196. Ayrıca bkz. Mâturîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, 3: 289-292; Kurtubî, *el-Câmi’u li ahkâmi’l-Kur’ân*, 6: 503-504; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 10: 224-228.

⁴⁷İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 5: 148-152.

neden münafık olarak ilan edildikleri iyi anlaşılmalıdır. Aksi takdirde hem pasaj hem de Kur'ân'daki benzer pasajlar iyi anlaşılabilir. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra, orada İslâm'ın tüm kurallarının uygulanabileceği bir ortam meydana getirildiğinde, herhangi bir belde ezilen ve İslâmî emirleri tam anlamıyla yerine getiremeyen tüm Müslümanların Medine'ye, İslâm yurduna hicret konusunda genel bir çağrı yapıldı. Hicret imkânına sahip ancak yurtlarını, akraba ve çıkarlarını İslâm'dan çok sevdikleri için hicret etmeyenler münafık olarak ilan edildiler. Münafıklar dünya hayatını ahirete tercih ettikleri için bazı çıkar hesapları yaparak İslâm dairesine girmişlerdi. İmanlarıyla çatışan çıkarlarını feda etmeye hazır değillerdi ve sağlam bir ahiret inançları da yoktu.”⁴⁸

Rivâyetleri değerlendiren Seyyid Kutup (1906-1966): “Sened olarak âyetin Uhud savaşından geri duranlar hakkında indiği rivâyetleri daha sahih olmakla birlikte tarihsel olguya dayanarak hicretlerini bozanlarla ilgili rivâyeti tercih ediyoruz. Çünkü Medine münafıklarıyla savaşmaya ilişkin herhangi bir emir söz konusu olmamıştır. Hz. Peygamber ne onlarla savaşmış ne de onlardan birini öldürmüştür. Aksine onlarla ilişkide değişik bir yöntem uygulamıştır. Bu yöntem; görmezden gelme, toplumun kendiliğinden onları dışlaması, onları aldatıp umutlandıran Yahudilerin önce Medine'den sonra da bütün Arap yarımadasından çıkarılmasıyla çevrelerindeki dayanakların kesilmesi idi. Ancak burada onların esir edilmelerine ve görüldükleri yerde öldürülmelerine ilişkin kesin bir emir görmekteyiz. Buda gösteriyor ki bunlar, Medine'deki münafıklardan ayrı bir gruptur. Ayrıca âyetteki “hicret edinceye kadar...” ifadesi, bu grubun Medine'li olmadığını aksine Medine'ye hicret edilmelerinin istendiğini kesinlikle göstermektedir. Bilindiği gibi Mekke'nin fethinden önce hicret; küfür diyarından İslâm diyarına göç etmek Müslüman kitleye katılmak ve onun hayat düzenine boyun eğmek olarak algılanıyordu. Bunun aksi davranış kâfirlik ve münafıklık olarak tanımlanıyordu. Bu âyetteki münafıklar Mekke'de ya da çevresinde İslâm düşmanlarına yardım eden yer alan bir gruptu.” yorumunu yapmaktadır.⁴⁹

Hicretlerini/biatlerini bozanların durumu netleşmiş olsa da bunların kanlarının helal edilmesini bazı Müslümanlar tam olarak kabul edemiyorlardı. Bundan dolayı bu âyetlerde bunların kâfir oldukları, onlar hakkında tartışmanın, hüsn-ü zan beslemenin yanlış olduğu, bu münafıkların diğer Müslümanların da şirke dönmelerini istedikleri, Medine'ye tekrar

⁴⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1: 387-388.

⁴⁹ Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, çev. Salih Uçan-Vahdettin İnce, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1989), 3: 184-185.

hicret etmedikçe onlarla velâyet ilişkilerinin kalmadığı müşriklerle geçerli olan savaş hükümleri bunlar için de carî kılındı. Bunlara Müslüman gibi davranılmasını isteyenler yanlış yapıyor. Eğer tekrar hicret teklifini kabul etmezlerse Mescid-i Haram'da dahi buldukları yerde öldürülmeleri ve hiçbir şekilde velâyet ve yardımlaşmada bulunmamaları gerektiği açıkladı.⁵⁰ Allah Teâlâ bunlar kendisinin düşmanları olduğunu, dünya ve ahirette rızasına nail olamayacaklarını, sahabenin himmetinin de onları kurtaramayacağını beyan etti.⁵¹

Sahabenin kâfir ve münafıklarla ilişkileri değişik boyutlarda olduğu için onlarla ilişkiler konusunda tartışmalar yaşanmaktaydı. “Âyetlerde, münafıklar konusunda iki gruba bölünen mü'minlerin davranış ve tutumlarının hoşnutsuzluk ve şaşkınlıkla karşılandığını görmekteyiz. Ayrıca durumu bütün gerçekliğiyle düşünceleri konusundaki direktif ve münafıklarla ilişkilerinde şiddetli ve kesin bir ifadeler de yer almaktadır. Bütün bunlar o zamanlar Müslüman safta gevşeklik tehlikesinin olduğunu göstermektedir. Evet, nifak ve münafıklara bakışta bir gevşeklik vardı, çünkü bu dinin hakikatini anlamada bir gevşeklik vardı. Müslümanlardan bir grubun “Hicret edip yurtlarını terk etmediler diye sizin söylediklerinizi söyleyen bir kavmi öldürecek misiniz? Kanlarını ve mallarını helal mi sayacağız? demeleri ve bu durumun bütün belirtilerine ve münafıkların “Şâyet Muhammed'in arkadaşlarıyla karşılaşırsak onlardan bize bir zarar gelmez” sözlerine rağmen onların gerçek yüzleri, konumları anlaşılamaştı. Âyetin başlangıcındaki yer alan şiddetli hoş karşılamama nedeni, bir grup Müslümanın anlayışındaki bu gevşeklik ve münafıklar konusunda Müslüman safta baş gösteren ayrılıktır. Bundan dolayı münafıkların gerçek konumları ve Müslümanları da kendilerine benzetmeye çalışmaları anlatıldı. Onların Müslümanız demelerinin hiçbir anlamının olmadığı beyan edildi.

Âyette Müslümanlara onları dostlar edinmelerinin yasaklamasından anlıyoruz ki, Medine'deki Müslümanların ruhlarında ailesel ve kabilesel ilişki ve bağlar sürmekteydi. Bu ilişkilerde ekonomik çıkarlar da göz önünde bulundurulmuş olabilir. İşte, Kur'ân'ın eğitim metodu bu takıntıları gidermekte, Müslüman ümmet için ilişkilerinin dayandıracağı yeni kurallar

⁵⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 246; Taberî, *Câmiü'l-beyân*, 4: 195-199.; Mâturîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, 3: 293; Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid ve diğerleri. I-XV, (Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1421/2000.) 4: 188-189; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 6: 505-507; bn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 4: 188-189; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, 2000), 3: 54-55.

⁵¹ Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, I-III, (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1971), 1: 219.

belirlediği gibi İslâm düşüncesinin temel kurallarını da yerleştirmiştir.⁵²

Kur'ân'da insanlarla iyi ilişkiler kurmak, affetmek emredilmekle birlikte İslâm'ın ve Müslümanların varlıkları tehlikeye girdiğine dil çok sertleşmekte, hükümler ağırlaşmakta ve Müslümanlardan davalarına zarar vermeyecek tarzda net tavırlar takınmaları, gerektiğinde akraba da olsa düşmanlık yapanlarla velâyetin koparılması ve savaşılmaması emredilmektedir. en-Nîsâ suresindeki âyetlerde de bu durum görülmektedir.

2. Müslümanlarla Anlaşmalı Kabilelere Sığınanlar ve Her Hangi Bir Tarafı Savaşmak İstemeyenler

Münafıklar arasında öldürülmeleri emredilenlerden daha farklı davranan bir grup da vardı. Bunlar ne Müslümanlarla ne de kendi kabileleriyle herhangi bir çatışmaya girmek istemiyorlardı. Bundan dolayı da bir çıkış yolu olarak Müslümanlarla çatışmamak üzere anlaşma yapan kabilelere sığınıyorlardı. Bazı Müslümanlar bunların da öldürülmeleri gerektiğini savunuyorlardı.

Bunların siyasi olarak durdukları yer farklı olduğu için onlar hakkındaki hüküm de farklı olmuştur.

“Sizinle savaşmak istemeyenlere dokunmayın. Anlaşmalı kabilelere sığınanlar onlardan biri haline geldiği için kabile ile aranızda olan hükümleri onlara da uygulayın. Eğer Allah isteseydi bunları sizin başınıza musallat ederdi.⁵³ Sizin yanınıza gelen ancak ne sizinle ne de kabileleriyle savaşmak istemeyenlere de dokunmayın. Onların canlarına, mallarına, ailelerine dokunmanız, zarar vermeniz, esir, ganimet almanız konusunda Allah size bir yol açmamıştır. Ancak iyilik yolunu açmıştır.⁵⁴

Anlaşmalı kabiledakilere saldırsanız, anlaşmanızı bozmuş olursunuz ki bu sizin için büyük problemler üretir.⁵⁵ Allah Teâlâ'nın bunları savaştan el çektirmesini bir nimet, lütuf bilin de onlara ilişmeyin. Düşmanlarınızı çoğaltmayın. Öfkenize hâkim olun⁵⁶ Eğer Allah Teâlâ dilerse onların kalbinden size karşı duydukları korkuyu yok eder de anlaşmaya yanaşmazlar. Bu durumda zora düşersiniz.⁵⁷

⁵² Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 3: 185-189.

⁵³ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 247; Taberi, *Câmiu'l-beyân*, 4: 199; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 6: 507-508; Zemahşerî, 1: 579; Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 1: 219; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10: 229-230; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5: 154.

⁵⁴ Taberi, *Câmiu'l-beyân*, 4: 201.

⁵⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5: 152-153.

⁵⁶ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, 4: 199-201; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 6: 511-512; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10: 231; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3: 55.

⁵⁷ Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, 3: 293-295.

Bu hükümler ve söz konusu kişilere dokunmamak, onları bir tür anlaşmalı kabul etmek bazı Müslümanların çok hoşuna gitmemiştir. Kurtûbî'ye (ö. 656/1258) göre bu âyet eğer anlaşma yapmak Müslümanların maslahatına ise düşmanla anlaşma yapmanın cevazını anlatmaktadır.⁵⁸ Razî (ö. 606/1210) ise bu istisna edilenlerin cumhura göre kâfir oldukları kaydettikten sonra Ebu Müslim İsfahânî'den (ö. 322/934) bunların Müslümanlar olduğunu ancak, hicret yolunda müşrik kabileler olduğu için onların topraklarını geçemeyip, orada ikamete mecbur olan, îmânlarından dolayı Müslümanlarla savaşmayı, akrabalıklarından dolayı da müşriklerle savaşmak istemediklerini naklediyor.⁵⁹ İbn Âşûr (1879-1973) konuyu biraz daha farklı bir şekilde şöyle açıklamaktadır "Âyette bahsedilenler Medine'ye hicret ettiği halde kavimlerine karşı Müslümanlarla birlikte savaşmamayı şart koşanlar da olabilir. Bu bir tür ateşkes insanların İslâm'a ısınmaları için ilk yıllarda caiz olan bir anlaşma şekliydi. İslâm güçlenince Müslümanlarla birlikte savaşa katılmak şartı uygulandı."⁶⁰

"Müslümanlar, İslâm devletinin anlaşma yaptığı kâfir topluluklara sığınan münafıkları yakalayıp öldürmemelidir. Fakat onları arkadaş ve dost da edinmemeliler. Böyle bir münafığın kanı helaldir, fakat İslâm devletinin anlaşma yaptığı bir gayrimüslim devlete sığınırda takip edilip öldürülmemelidir. Bu, münafığın kanının haram olduğuna değil, anlaşmayı bozmanın yasak olduğuna delalet eder."⁶¹

Konuyu İslâm'ın barış yanlısı tutumuyla ilişkilendirerek açıklayan Seyyid Kutup şunları kaydetmektedir. "Temel sistemiyle çelişmediği sürece imkân bulduğu her durumda İslâm'ın barışı tercih ettiği açıkça görülmektedir. Müslümanların güvenliğinin sağlanmasıyla birlikte davet hareketini engelleme söz konusu olmamalıdır. Müslümanlar eziyetlere maruz kalmamalıdır. Bizzat İslâm davası, donukluk ve tehlikeyle karşı karşıya bulunmamalıdır.

Bu yüzden -zimmet veya ateşkes gibi-sözleşmeli toplumlara sığınan, onlara bağlanan ve aralarında yaşayan kişiler de bu toplumlar statüsüne tabidirler. Onlar gibi muamele görürler. Onlarla yapılan barışın kapsamına girerler. Kuşkusuz bu, bu âyetteki hükümlerde somutlaşan açık ve belirgin barış ruhudur..."⁶²

⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 6: 509-511.

⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10: 230.

⁶⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5: 153.

⁶¹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1: 388.

⁶² Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 3: 189-190.

Yukarıdaki bilgilerden münafıklardan, îmân edenlerden ve müşriklerden bir grubun Müslümanlarla ve kendi kabileleriyle çatışmaya girmekten kaçındıkları, bu durumun aslında hedeflenen ilişki seviyesine uymamakla birlikte Müslümanların o günkü maslahatları gereği kabul edildiğini anlıyoruz. Diğer ifadeyle İslâm'a savaş açmayan mürtedlerin öldürülmesi düşmanın çoğaltılmaması, İslâm toplumunun durumunun zorlaşmaması için yasaklanmıştır. Bu yaşananlar âyetlerin vakıaya mutâbık ve Müslümanların maslahatını korumayı hedefleyerek inzal edildiklerini göstermektedir. Aynı şekilde geniş düşünemeyen bazı sahabîlerin bu âyetlerde belirtilen hususları kabullenmekte zorlandıklarını da göstermektedir.

Gelişmeler her zaman ideal hedefler doğrultusunda yaşanmamaktadır. Aşırı idealizm ütopyacılığa doğru kayışa sebep olduğu için Müslümanların bu tür algılardan uzak durması gerekmektedir. Kur'ân'da îmân, amel, ahlak ve ilişkilerde ideal olan hususlara işaret edilmekle ve özendirilmekle birlikte hükümlerin vakıa ve maslahat düzleminde belirlenmesi de bu durumu anlatmaktadır. Hz. Peygamber'in Medine etrafındaki müşrik kabileler ile yaptığı anlaşmalar, Kureyş ile yaptığı Hudeybiye anlaşması ve Medine sözleşmesi gibi uygulamalar da aynı istikamette yaşananlardır.⁶³

3. Şirke Girmeye ve Müslümanlarla Savaşmaya Hazır Olanlar

91. âyette yukarıda ele alınanlardan daha farklı bir münafık gruptan bahsedilmektedir. Bunların kim oldukları konusunda farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bazı rivâyetlere göre Esed ve Gatafan'dan bazılarıdır. Bunlar Peygamberimize geldiklerinde Rasulullah "Muhacir olarak mı geldiniz?" diye sorduğunda "Hayır, sadece Müslüman olarak geldik" dediler. Kabilelerine dönünce de "İslâm'la alay ederek biz akrep ve hünsaya/osuruk böceğine îmân ettik." diyerek şirk üzere devam ettiklerini açıkladılar.⁶⁴

Taberî âyetin muhataplarının Gatafanlılar gibi davranan bazı Mekkeliler, Tihâmeliler olduğuna ve hem müşriklere hem de Hz. Peygamber'e emân veren ancak müşriklere bilgi taşıyan Nuaym b. Mesud el-Eşcâi olduğuna dair rivâyetleri de aktarmaktadır.⁶⁵

İbn Âşûr'a göre "Bunlar Müslümanların gazvelerinden, saldırılarından ve kendi kabilelerinin baskılarından emin olmak isteyenlerdi. Kabilelerinde

⁶³ Bkz. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Trc: Salih Tuğ, I-II, (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991.) 1: 183-211; 249-260; 425-444.

⁶⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 246-248; Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, 3: 295-296; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 579-580.

⁶⁵ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, 4: 203-204.

küfürlerini açıkça söylen Medine etrafında yaşayan Gatafanlılar ve Benî Esed kabilesiydi. Mekke'deki Abduddâr oğulları da böyleydi.”⁶⁶

Bunların sözleri ikinci gruba benzese de niyetleri çok farklıydı ve İslâm'a kalpten düşmandılar.⁶⁷ İki zıddı bir araya getirmek istedikleri için gayretleri boşa çıkmıştır.⁶⁸

Bazı müfessirlere göre âyetlerde: “Bunlar canlarını ve mallarını korumak için size Müslüman, kabilelerine dönünce de onlardan yana kendilerini emniyete almak için müşrik olduklarını söyleyen, her iki tarafla da aralarını bozmak istemeyenlerdir. Ancak her ne zaman şirke çağrılısalar hemen icabet ederler. Eğer sizinle çatışmaktan uzak durmazlar, anlaşma yapmazlarsa bunları bulduğunuz yakalayın, harem sınırları içinde olup olmadıklarına bakmadan bulduğunuz yerde öldürün. Müslümanlara karşı savaşmaya çağıldıklarında gönüllü koşmaları küfürdeki ısrarlarını anlatıyor. Ey sahabiler! Tüm niyetlerini, yaptıklarını, düşmanlıklarını size anlattık. Size bu konuda apaçık deliller, yetki, bilgi verdik. Onlarla savaşma konusunda herhangi bir yanlış yaptık mı şekilde bir korkunuz olmasın.” denilmektedir.⁶⁹ Aslında bu ifade Müslümanlara lafzen müminiz demeleri sizi aldatmasın, onları Müslüman kabul etmeyin, ısrarınızdan vazgeçin anlamına geliyor. “Yine de bu tipler hakkında evvela, iyi bir siyaset kullanmak, şirke doğru itmeme gerekir. Binaenaleyh bunlar, sizden çekinir ve sulh-u müsalemet talep ederler ve ellerini çekip usulca oturlurlarsa onlara dokunmayın.”⁷⁰

Âyetle ilgili rivâyetlerdeki farklılık o dönemde bu tür davranan birçok kişi ve grubun olduğunu göstermektedir. Müslümanlarla müşrikler aynı toplumun fertleriydi. İslâm davetinin başlangıcından itibaren Mekke ve Medine'de yaşanan dini, sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmeler birçok kabile ve grubu İslâm veya şirk tarafında kalıp kalmamak, saf tercihiinde bulunmada zorluyordu. Verilecek kararların çok ciddi sonuçları oluyordu. Safını netleştirenler zihnen rahat olmakla birlikte karasız kalanlar veya her iki tarafı da memnun etmek isteyenler de vardı. Bunlarla da Müslümanlar arasında akrabalık, ticari ilişkiler olduğu için bazı sahabiler söz konusu grup

⁶⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*,5: 155.

⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 4: 191-192.

⁶⁸ Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*,1: 220.

⁶⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 246-248; Taberî, *Câmiü'l-beyân*, 4: 203-204; Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, 3: 295-296; ez-Zemahşerî, 1: 579-580; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*,10: 231-232; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*,1: 516-517; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6: 512-513; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*,5: 155.

⁷⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3: 56

ve kişilerle ilişkiler konusunda sorun yaşıyorlardı. Burada ele aldığımız âyetlerde o dönemin çarpıcı gerçekleri anlatılmakta ve sahabilere İslâm davasını ve Müslümanların maslahatını koruma merkezli vâkıa ile mutabık çözümlerle rehberlik yapılmıştır.

İrtidat ve mürtedin hükmüyle ilgili Hz. Peygamber'den "Dinini değiştireni öldürün."⁷¹; "Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın Resûlü olduğuma şahitlik yapan hiçbir Müslümanın kanı helal değildir. Ancak şu üç kişi müstesnadır: Zina eden evli, bir başkasını kasten öldüren kişi ve dinini terk edip İslâm toplumundan ayrılan şahıs."⁷² Hz. Peygamber bir gün minbere çıkıp "Benden sonra fesat çıkaranlar olacaktır. İslâm toplumundan ayrılan kimi görürseniz veya Muhammed ümmetini parçalamak isteyen kim olursa olsun -bir grup/cemaat de olsalar- öldürünüz!" buyurduğu nakledilmektedir.⁷³ Ayrıca Abdullah b. Sa'd b. Ebi's-Sarh'la ilgili olarak da şu şekilde bir olay nakledilmektedir: Söz konusu şahıs Hz. Peygamber'e kâtiplik ediyordu. Daha sonra irtidat ederek Mekke'ye sığındı. Mekke'nin fethinde, Rasûlullah'ın öldürülmesini emrettiği şahıslar listesinde o da vardı. Ancak Hz. Osman onu himayesine aldı, Rasûlullah'ın yanına getirdi ve Hz. Peygamber'e onunla beyat etmesini teklif etti. Efendimiz üç kez başı ile onunla beyat etmeme hususunda direndi ise de, sonunda Hz. Osman'ın ısrarını kıramayarak beyatı kabul etti ve Abdullah sonra tevbe ederek Müslüman oldu.⁷⁴

Yukarıdaki ikinci ve üçüncü hadislerde "dinini terk edip İslâm toplumundan ayrılanlar ister şahıs ister grup olsun öldürülmesinin emredilmesi" ve son hadiste "İrtidat edip Mekke'ye sığınan, onlarla birlikte olan Abdullah b. Sa'd b. Ebi's-Sarh'ın öldürülmesinin emredilmesi" Nisa suresinde anlatılan durumlarla örtüşmektedir. Ebi's-Sarh'ın öldürülmemesi "Bu rivâyetten de anlaşıldığı gibi, irtidat suçu sahibine had cezası gerektiren bir suç olsaydı, Hz. Osman onu himaye edemez, bağışlanması için şefaatte bulunamazdı. Zira bu tür girişimler had suçlarında caiz görülmemektedir." şeklinde yorumlansa da gerçekte Hz. Peygamber'in Hz. Osman'ı kırmak

⁷¹ Ebu Abdurrahman Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*. (İstanbul: Çağrı Yay., 1981.) "Cihad", 149; "İ'tisam", 28; Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eşas es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvud*. (İstanbul: Çağrı Yay., 1981.) "Hudûd", 1.

⁷² Buhârî, "Diyât", 66; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac, *el-Câmiu's-sahih*, thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Kasame", 25, 26; Ebû Dâvûd, "Hudud", 1; Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra et-Tirmizî, *Sünen*, nşr. Bedrettin Çetiner, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Hudûd", 15; Nesaî, "Tahrîm", 5.

⁷³ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünen*, nşr. Bedrettin Çetiner, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Tahrîm", 6.

⁷⁴ Ebû Dâvûd, "Hudûd", 1; Nesaî, "Tahrîm", 14, 15.

istememesini ve o toplumda himaye kurumunun etkinliğini göstermektedir.

İrtidat konusu bizim ele aldığımız bağlamda değil de sadece belli âyetler çerçevesinde ele alındığında Kur'ân ile hadisler arasında çelişki varmış gibi anlaşılıyor. Bu çelişkiyi gidermek için de herkes kendi kabulüne göre farklı yorumlar yapmaktadır. Hâlbuki Kur'ân, hadis ve siyer arasında tam mutabakat bulunmaktadır. Ancak konunun eksik anlaşılmasından dolayı bazı âlimlerin algısı “Dinini değiştireni öldürün” rivâyeti çerçevesinde olduğundan konu karmaşık hale gelmiştir. Bu durum İslâm'ı anlamda bütüncül bakışı ihmal etmenin nasıl sonuçlandığıyla ilgili bir örnek oluşturmaktadır.

Sonuç

Kur'ân Müslüman şahsiyet ve toplumun inşa ve sürekliliğini temel almaktadır. Müslüman toplumun güvenlik ve varlığını tehlikeye atan davranışlar kimden sadır olursa olsun oldukça sert üslup ve hükümler inzal edilmiştir. Hicret, velâyet ve nifak konusu da bu konuların ve amelin îmândan bir parça gibi kabul edildiği gösteren önemli örneklerden bazılarını oluşturmaktadır.

Bu makalede ele alınan konular sadece hicret, nifak, irtidat ve velâyet olarak tek tek ele alındıklarında ortaya çıkan sonuçlar ile nüzul ortamı gözetilerek bütüncül olarak ele alındıklarında ortaya çıkan sonuçlar oldukça farklı olmaktadır. Müslümanlar arasında velâyetin tesisi ve devamı için hicretin gerçekleşmesi, kâfirlerle velâyet konusunda hassasiyet gösterilmesi ve kişisel menfaatleri değil İslâm davasının geleceğini gözetmek gerekmektedir. Kişi îmân ederek İslâm ailesinin bir ferdi olduğu için bu kardeşlik akdine sadık kalması, bunu tehlikeye atacak, bozacak her türlü söz ve fiilden uzak durması gerekmektedir. Buna uymayanlar her ne kadar kendilerine Müslüman deseler de Allah katında kâfir, mürted olarak kabul edilmektedirler. Bunlardan fiili olarak İslâm düşmanlarıyla işbirliği yapanların, düşman safına geçenlerin öldürülmeleri emredilmektedir. Kendi halinde kalan, İslâm düşmanlarının safına geçmeyip Müslümanlarla çatışmaya girmeyenler de kâfir olarak kabul edilmiş ancak öldürülmeleri yasaklanmıştır. Bu şekilde irtidat, mürted ve hangi mürtedlerin öldürüleceği konusunu da net olarak açıklanmış olmaktadır. Ancak naslar ve siyerdeki uygulamalar dikkate alınmadan, bütüncül bakış ihmal edilerek okunduğunda konu karmaşık bir hâl almakta ve eksik değerlendirmelere gidilebilmektedir.

İrtidat konusu sadece dinden dönme olarak algılandığında mürtedin öldürülmesi konusunun savunulması ve vicdanlar da yer bulması zorlaşmakta hatta bazen zorlama yorumlara da gidilebilmektedir. Hâlbuki

yukarıda anlatıldığı şekliyle konu ele alındığında bu durumu yadsıyacak kimse çıkmayacaktır. Âyet ve hadislerde konunun İslâm toplumuna ihanet ve düşmanla işbirliği çerçevesinde ele alındığı anlaşılmaktadır. Tarihte ve günümüzde Müslüman olan ve olmayan tüm toplumlardaki uygulamalar bu minvalde gerçekleşmiştir.

Burada ele aldığımız âyetler ve benzerlerinden bir toplumu yönetmenin, gereksiz çatışmalara, tehlikelere girmeden, düşmanı çoğaltmadan ama kendi varlığını, davayı korumanın zorluğu anlaşılmaktadır. İslâm toplumunun farklı düşmanları olmakla birlikte her birinin İslâm toplumuyla ilişkisi farklı olduğu için farklı tavırlar geliştirilmiştir. Bu örnekler İslâm toplumunun oluşum sürecinin ne kadar hassas dengeler üzerinde şekillendiğini, Hz. Peygamber ve ashabının ne kadar zorlandıklarını göstermektedir. Aynı zamanda eğer Kur'ân tedricen nazil olmamış olsaydı, Müslümanlar anlık, durumsal İlahî eğitim ve destekten mahrum kalacakları için birçok hataya da düşecekleri de anlaşılmaktadır.

Zaman zaman “Bütün müşrikler, Ehl-i kitap, münafıklar aynıdır” gibi genellemeler yapılırsa ve bu konuda bazı âyetler delil olarak gösterilse de Kur'ân'ı siyer eşliğinde bütüncül bir şekilde okuduğumuzda genellemelere gidilmediğini, her bir muhatap birey ve kabileye özel hükümlerin, tavırların uygulandığını görmekteyiz. Hiçbir zaman bütün müşrik, Yahudi ve münafıklar aynı safta, durumda görülmemiş ve aynı tepkiler gösterilmemiştir. Medine'de bir Yahudi kabilesiyle savaşılırken diğerleriyle anlaşma yapılmış, devam ettirilmiş, Mekkelilerle savaşılırken Medine'nin etrafındaki müşriklerle anlaşmalar yapılmış, bazı münafıkların öldürülmesi emredilirken Medine içendekilerle herhangi çatışma yaşanmamıştır.

İbn Übey ve ekibine düşmanla fiili olarak birleşip Müslümanlara karşı savaşa girişmedikleri, fiili olarak İslâm toplumundan ayrılıp bir müşrik veya Yahudi kabileyle birleşmedikleri için fiili müdahalede bulunmamıştır. Eğer bu tür bir olay yaşansaydı Medine'de kontrol edilemez iç sorunlar, çatışmalara kapı aralanarak belki de İslâm toplumu yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı.

Medine'nin bu karışık ve bunaltıcı durumu Hz. Peygamber ve sahabilerin işinin ne kadar zor olduğunu gösterdiği kadar âyet ve hadislerde bunların yansımalarını, izlerini isabetli bir şekilde bulma, anlama ve yorumlamanın da zorluğunu da anlatmaktadır. Umûmî hitap ve emirlerle dolu gibi gözükse Kur'ân aslında birçok konuda ayrıntılar üzerinden şekillenmiştir. Bu açıdan tefsir, âyetleri rivâyetler ve Kur'ân-siyer bütünlüğünde ayrıntıları ihmal etmeden, doğru tahlil etmeye dayalı zor bir

ilim olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-müfehresli elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire: Dâru'l-hadis, 1364.
- ARDOĞAN, "Recep, Tarihsel Nedenler Ve Teorik Sakıncalarıyla İslâm'da İrtidatın Cezalandırılması -Teolojik Bir Yaklaşım- " *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 26, (2015): 311-330
- İBN ÂŞUR, Muhammed b. Tâhir. *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru Sahnûn li'n-Neşrve't-Tevzi', 1984.
- AYDIN, Şükrü, "Kur'ân Açısından Dinden Dönme (İrtidat) Ve Cezası." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/54 (2017): 959-968; <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20175434665>;
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- CANAN, İbrahim, "Hz. Peygamber'in Münafıklara Karşı Takip Ettiği Siyaset." *Diyanet Dergisi*, 16/4, (Temmuz Ağustos 1977): 244-250.
- İBNU'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman Ali, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsir*, Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1948.
- DALGIN, Nihat, "İrtidat ve Cezası." *Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı, 10, 11, 12 (Ağustos, Eylül, Ekim, 98): 172-189.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eşas es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvud*. İstanbul: Çağrı Yay, 1981.
- DEMİRCAN, Adnan, "Resulullah (s.a.v)'ın Münafıklarla İlişkileri." *İslâm'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995): 141-154.
- DERVEZE, İzzet, *et-Tefsîru'l-hadîs*, çev. Mehmet yolcu ve diğerleri, İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- EKİNCİ, Kutbettin, "Ankebut Suresi'nin 11. Âyeti Bağlamında Mekke döneminde Nifak." *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 7/2, (2015): 289-294.
- ERTURHAN, Sabri, "İslâm Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar." İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev., Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991.

- eL-KARDAVÎ, Yusuf, "İrtidat Sorunu: Yaşanan Sosyal Değişimler Ve Tehdit Boyutu" Trc: Osman Güner, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* V/2 (2005): 259-273.
- el-KÂSÂNÎ, Alâuddin Ebî Bekr b. Mes'ûd, *Kitâbu bedâiu's-senâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-Arabî, 1394/1974.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil, *Tefsîru Kur'âni'l-azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed ve diğerleri, bs.y. Müessetu Kurtuba, trs
- KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, "İslâm'a Yaman Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi." *İslâmiyât* 5/1 (Ocak-Mart, 2002): 125-132
- İBN KUDÂME, Muvaffaku'd-Din Ebî Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed,, el-Kâfî, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, bs. y. Dâru hicr, 1418/1997.
- KURT, Ali Osman, "Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da İrtidat." Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2000.
- KURT, Hasan, "İslâm İncancına göre Nifak ve Münafık." Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2003.
- el-KURTÛBÎ, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdu'l-Hasen et-Türkî. Beyrut: Müessetu'r-Risale, 1427/2006.
- KUTUP, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, çev. Salih Uçan-Vahdettin İnce, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1989.
- KUŞEYRÎ, Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik, *Letâifu'l-işârât*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1971.
- MACÎT, İsmet, "*Düşünce, İnanç Ve İfade Özgürlüğü Kapsamında Mürtedin Yaşama Hakkı* (Siyasi Suç Ekseninde İrtidat)." Yüksek Lisans Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi, 2014.
- MATURÎDÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Te'vilâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâslûm, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1426/2005.
- MEVDÛDÎ, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî ve diğerleri, İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- MUKÂTİL, Ebu'l-Hasen b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Ahmed Ferid. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1424/2003.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac, *Sahih*, II. Baskı, thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, İstanbul, Çağrı yayınları, 1992.
- EN-NESÂÎ, Ebû Abdірrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî *Sünen*, nşr. Bedrettin

- Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- OKUR, Kâşif Hamdi. "İslâm Hukukunda İrtidat Fiili İçin Öngörülen Asli Yaptırım Üzerine Bazı Düşünceler." *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/I (2002): 344-364
- ORHAN, Fatih, "İslâm Ceza Hukukunda İrtidat Ve Temel İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi." Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2014.
- er-RÂZÎ, Fahrüddîn İbn Ziyâuddîn b. Ömer Muhammed. *Mefâtihi'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- es-SERAHSÎ, Şemsüddîn, *Kitâbu'l-mesûd*, thk. Komisyon, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1409/1989.
- eş-ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdrîs, el-Ümm, thk. Muhammed Zehra en-Neccâr, bs. y. Mektebetü Külliyyeti'l-Ezher, 1. Baskı, 1381/1961.
- ŞAHİNALP, Hacer, "Din Hürriyeti Bağlamında Din Değiştirme Hürriyeti: İrtidât." *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Güz 2013/4(2)*, (2013): 101-125.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- et-TİRMÎZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, *Sünen*, nşr. Bedretin Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Mustafa Sinanoğlu, 44 cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İrfan İnce. 44 cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Süleyman Uludağ. 44 cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I. Baskı, İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, 2000.
- ez-ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf'an hakâiki't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008.

IRTIDÂD IN THE CONTEXT OF WILÂYA, HEGIRA AND FACTION

© Sami KILINÇLI^a

Extended Abstract

In some studies about Qur'an the subjects are limited either to words derived from a certain root or to a single word addressing a part of the subject and these studies are carried out based on parts. At the same time, information narrated in the process and medium of inspiration and prophetic biography can be neglected while making research on the subjects. Because the studies carried out on the subjects are incomplete, naturally the obtained results are also incomplete.

The issue of abjuration is one of these subjects. Although the subject is seriously related to the important subjects of Quran such as hegira, faction and custody, both traditional Islamic law books and article, thesis and book studies carried out in the modern era have been based on a limited number of verses and hadith. As a result, it was concluded in classical Islamic law books that Quran ordered to murder the apostate.

Because studies in the modern era are also shaped based on the aforementioned classical works, the results obtained from these are the same. Because it is clearly ordered to murder the apostate in the hadith, the penalty of abjuration has been based on the hadith. Because the issue of murdering the apostate, which wasn't a problem in the classical era, doesn't agree with modern perceptions and practices and as it is perceived as against freedom of religion and conscience, a problem emerges in the explanation of this issue in the framework of Quran. When it comes to hadith, different remarks can be made and sometimes hadith can be disregarded. Moreover, the incorrectness of murdering the apostate can be advocated based on only some of the hadith. There can be doubt and hesitation in the hearts because those advocating the murder of the apostate cannot explain this issue on the

^a Assoc. Prof., Çukurova University, kilinclisami01@gmail.com

basis of Quran. Also, this situation may create an impression that there are contradictions between Quran and hadith.

Discussing this issue in the manner explained above actually does not comply with the integrity of Quran. Verses of Quran are like building blocks of a safe building. To prevent being on the wrong track about this building, the relation of the whole within itself should be noted.

Although it is overlooked, the issue of abjuration has close connection with the issues of custody, hegira and faction. By the inspiration of Quran, Allah SWT desired to construction of a balanced religious community that would set a good example for humanity on earth. For the establishment and survival of such religious community, the individual needed to become sisters and brothers and realize relations based on the law of custody. Custody is the primary one among the issues overemphasized in Quran because it constitutes one of the most important building block of Islamic community. Within the frame of conditions, custody of Muslims with the non-Muslims is discussed and custody with them is prohibited according to conditions. Those violating this prohibition are threatened with rejecting the religion and they are regarded as heretics in some verses.

Hegira means migrating from an environment in which Islamic life cannot be sustained to an environment where it can. Because living according to Islam and establishment of Muslim community are among primary targets of Quran, it was established as a religious duty to Muslims to migrate to Medina. This duty had two primary targets which were providing Muslims with ability to live the religion and allowing them to unite and form a strong Islamic community. Hegira required bearing the difficulties such as leaving property, goods, relatives and homeland. Those who migrated proved their loyalty to Islam. Those who didn't migrate although they were capable for this were considered as heretics as they didn't prove their faith and loyalty.

Every community desires unity, fraternity and solidarity to form within itself. Faction is a gash, a deep problem for communities as it is an obstacle for the formation of this unity. In Medina, there was a group of factious people consisting of people with a certain level of influence and number, which can be defined, in other words, as an inner opposition group. They were causing problems continuously in many issues for his holiness Prophet and Muslims. In the first years of Medina, manners like humoring, forgiving, advising were adopted against these people. When Muslims became stronger and the deeds of factious people increased, a harsh language and pattern were adopted against them. In the latest process, it was explained in many verses that

particularly the leaders of factious movement were heretics. It was announced in these verses that they had abandoned rejection and committed abjuration. In addition, although it was ordered to fight against them and treat them harshly, no factious could be killed in Medina. In this situation, it seems like there is a contradiction between these verses and hadith ordering to murder the apostates. But when verses and hadith are examined mindfully on the basis of the environment of inspiration, it is seen that there is no contradiction. Hadith orders the murdering of those who actually leave the Islamic community. In the verses regarding factious people, no factious person was harmed no matter what they did in Medina because they continued to stay in Medina and live with the Muslims.

Other than the verses we mentioned above, there are some verses which discuss the issue from a different point of view, completely overlap with related hadith and order those leaving the Islamic community to be murdered. It is clearly ordered the factious people and apostates that side with the enemy be murdered in verses 88-91 of Nisâ surah. Also in the same verses, while it is ordered that those who do not want to fight either with Muslims or their own clan and those who take refuge in contractual clans shouldn't be killed, it is ordered that those who are not sincere in these actions should be murdered wherever they are. It is difficult to advocate the murder of the apostate because it is seen against the freedom of religion and conscience when these verses are disregarded. However, those who committed treason has been executed from past to today and they are still executed or heavily punished in many countries. Because this issue is discussed exactly in these terms in Quran and tradition, it is ordered to murder those who side with the enemy.

In order to correctly determine what Islam imposes in the issue of abjuration, the issue should be discussed in terms of not only limited verses but also in the context of hegira, custody and faction. When discussed in this aspect, it is understood that the issue is discussed in the frame of treason against Islam, Muslims and Islam cause and cooperation with the enemy and it is ordered to kill those who actually side with the enemy. Hence, those who didn't migrate and joined the polytheist army in Badr war were killed as a result of this point of view.

Keywords: Tafsir, Faction, Irtidâd, Wilâya, Hegira.

